

Corrie Vervest

De ene familie is de andere niet

De parabel van de verloren zoon

In het evangelie volgens Lucas zien we Jezus optreden als een uniek verteller, die zijn boodschap verpakt in een aantal prachtige parabels. In die verhalen maakt Jezus gebruik van beelden uit het dagelijks leven en van motieven uit de verhalentraditie van zijn volk. Zo kende iedereen wel de geschiedenis van Kaïn en Abel, van Ismaël en Isaak, van Esau en Jakob en van Jozef en zijn broers. Verhalen over bevoorrechtiging van de ene zoon of het vertrek van een andere. Wanneer Jezus een parabel begint met de woorden 'Iemand had twee zonen ...', weten zijn toehoorders meteen dat daar iets aan de hand is. Gedonder in de glazen.

De parabel van de 'verloren zoon', *Sondergut* van Lucas, vertelt ons over een vader en zijn twee zonen. De jongste zoon vraagt zijn vader om zijn deel van de erfenis en vertrekt ermee naar een ver land. Hij maakt al zijn geld op, raakt aan lager wal en moet zelfs een verachtelijke baan als varkenshoeder aannemen. Geplaagd door honger en ellende komt hij tot inzicht, en hij keert met lood in de schoenen terug naar huis, in de hoop er als dagloner te mogen gaan werken. Zijn ontroerde vader neemt hem meteen weer op in huis, kleedt hem en laat zelfs een feestmaal aanrichten. Hij wil helemaal niet luisteren naar het verzoek van zijn zoon om een nederig baan-

De parabel is op vele manieren gebruikt en van allerlei betekenissen voorzien

tje. Zomaar onverdiend krijgt de zoon zijn plaats in het huishouden terug. Dat roept natuurlijk weerstand op bij zijn brave en hardwerkende broer. Het gemeste kalf voor zo'n verkwister? Eerherstel voor die hoerenloper? Is dat niet wat overdreven? Wat de toehoorder of de lezer waarschijnlijk als eerste reactie voelt, wordt in de parabel naar voren gebracht

door de oudere broer. Die is boos. Maar de vader vraagt deze zoon ook blij te zijn met de terugkeer van zijn broer. Die was immers verloren, en is weer gevonden. Met dit verzoek van de vader eindigt de parabel nogal abrupt. Het is zeker geen *happy end*, maar er is eigenlijk ook geen botte weigering van de oudste zoon. We kennen zijn antwoord niet. We lezen ook niets over de reacties van degenen die de parabel horen. Jezus zet zijn publiek aan het denken, en Lucas zijn lezers.

Verloren en gevonden

Het verhaal over de verloren zoon mogen we zeker rekenen tot de wereldliteratuur. De plot is heel herkenbaar, en de emoties die we in het verhaal vinden, zijn zeer invoelbaar: vrijheidsdrang, eenzaamheid, conflict, jaloezie, acceptatie. De parabel is dan ook op vele manieren gebruikt en van allerlei betekenissen voorzien. Maar het verhaal zoals Lucas het weergeeft, gaat over belangrijkere zaken dan de vrijheidsdrang van kinderen of de ouderlijke zorg daarover. Lucas heeft ons een andere, indringende boodschap te vertellen. Om die te ontdekken moeten we de context bekijken waarin de evangelist Lucas dit verhaal geplaatst heeft.

Hoofdstuk 15 is onderdeel van het grote reisverhaal in Lucas 9,51 - 19,27. Tijdens de reis van Galilea naar Jeruzalem vertelt Jezus vele verhalen en onderricht hij zijn leerlingen en de menigten die naar hem komen luisteren. In Lucas 14,25-35, de perikoop die aan hoofdstuk 15 voorafgaat, spreekt Jezus tot een grote menigte; in Lucas 16,1 richt hij zich alleen tot zijn leerlingen. In hoofdstuk 15 bestaat het publiek uit twee specifieke groepen: enerzijds de tollenaars en zondaars, anderzijds de farizeeën en schriftgeleerden. Aan de wisseling van toehoorders kun je al zien dat de tekst van hoofdstuk 15 een afgebakende eenheid is. Die bestaat uit de volgende delen.

In de inleidende zinnen (verzen 1-3) benoemt Lucas de twee groepen tot welke Jezus zich richt: de tollenaars en zondaars, de farizeeën en schriftgeleerden. Deze laatste groep staat te morren omdat Jezus vaak

De verloren zoon in tweestrijd, eikenhout, Antwerpen 1550-1560

spreekt en eet met zondaars. Jezus reageert op hun kritiek met drie gelijkenissen:

- verzen 4-7: de parabel over het verloren schaap;
- verzen 8-10: de parabel over de verloren drachme;
- verzen 11-32: de parabel over de verloren zoon.

Het verhaal over een verloren schaap komt ook voor in Matteüs 18,12-14, en is wellicht afkomstig uit de logia-bron Q, waaruit zowel Lucas als Matteüs regelmatig putten. Matteüs echter geeft het verhaal weer in een andere context. Het is daar een waarschuwing van Jezus aan zijn leerlingen niemand verloren te laten gaan. Zoals een herder hoedt over al zijn schapen, zo moeten zijn volgelingen hoeders zijn over alle geringen. In het Lucas-evangelie heeft de parabel een andere context en betekenis. De gelijkenis over het verloren schaap en het verhaal over de verloren munt gaan als een soort opwarmer vooraf aan de parabel over de verloren zoon. De twee verhalen zijn beide kort, slechts enkele verzen, meer een situatieschets dan een verhaal. Er wordt nadrukkelijk verteld over de vreugde van het terugvinden. Het herstel van de hele kudde en het bijeenbrengen van het hele bedrag geven vreugde bij de hoofdperso-

nen, bij de familie en vrienden. Beide parabellen worden afgesloten met een opmerkelijke conclusie. Zo'n grote vreugde zoals de herder en de vrouw tonen, zal er ook zijn in de hemel (vers 7) en bij de engelen (vers 10), en wel om iedere verloren gewaande maar bekeerde zondaar. De woorden 'verloren', 'gevonden' en 'vreugde' lezen we telkens weer. Datgene wat verloren was, wordt teruggevonden en bezorgt degene die zocht, veel vreugde. Zo'n steeds terugkerend motief maakt duidelijk dat deze twee verhalen bij elkaar horen. En hetzelfde motief zien we terug in de derde gelijkenis.

De parabel over de verloren zoon is een echte vertelling, met uitgewerkte personages en een heldere plot. En ook hier draait het om de woorden 'verloren', 'gevonden' en 'vreugde'. Maar terwijl de eerste en de tweede parabel worden afgesloten met een commentaar van de evangelist over de vreugde om een bekeerde zondaar, kent de derde parabel zo'n afsluitend commentaar niet. Er is vreugde bij de vader, maar hoe is dat bij familie of vrienden? De parabel is eigenlijk nog niet eens af. Lucas laat bewust het einde open.

Twee verschillende zonen

We lezen uitgebreid over de twee zonen: de verzen 12-24 gaan over de jongste zoon, de verzen 25-32 over de oudste. De vader is de centrale figuur die de twee delen verbindt en de loop van het verhaal bepaalt. Hij geeft zonder enige boosheid de jongste zoon zijn deel van de erfenis. Hij is zeer bewogen en verheugd om zijn terugkeer en onthaalt hem zelfs met een groot feest. De vader is blij dat de familie weer compleet is. Voor de lezer is snel duidelijk dat deze vader naar God zelf verwijst. Zo barmhartig en vergevingsgezind is alleen God. Aan de vreugde van de vader om de terugkeer van zijn zoon wordt in de parabel veel aandacht besteed. Je zou de parabel eigenlijk kunnen lezen tot en met vers 24; het avontuur van de jongste zoon eindigt met een feestelijke thuiskomst. De boodschap daarvan is duidelijk. God vergeeft, net als deze vader, de zondaar die terugkeert naar hem, en is daarover zeer verheugd. Het eerste deel is een prachtig verhaal met een mooi slot. Maar het verhaal eindigt hier nog niet. De vader heeft toch nog een zoon? Die is net klaar met zijn werk. Precies zoals de vader de jongste zoon tegemoet was gegaan, loopt hij ook

uit naar de oudste, en hij vraagt hem mee te feesten om zijn teruggekeerde broer. Ondanks de boze reactie blijft de vader de mopperende zoon ook zijn onvoorwaardelijke liefde tonen: 'Mijn jongen, je bent altijd bij me, en alles wat van mij is, is van jou' (vers 31). De oudste zoon was misschien wel hardwerkend en gehoorzaam (vers 29), maar erg meegaand is hij nu toch niet. Hij krijgt het woord 'broer' niet eens meer over zijn lippen. Is deze dan de echte 'verloren' zoon?

Exegeten hebben wel gedacht aan een breuk in de tekst tussen vers 24 en 25. Lucas zou dan het tweede gedeelte, over de oudste zoon, zelf toegevoegd hebben aan een al bestaand verhaal. In de tekst vin-

Ewald Mataré (1887-1965), *De terugkeer van de verloren zoon bij de hemelse vader*, 1964, hoofdportaal van de Basilika Sankt Lambertus, Düsseldorf-Altstadt

den we ook wel aanwijzingen die deze opvatting kunnen rechtvaardigen. In vers 13 lezen we dat de jongste zoon het geld opmaakt door een *losbandig en verkwistend leven*, maar in vers 30 roept zijn oudere broer dat het geld is opgegaan aan de *hoeren*. Dat had de verteller eerder niet zo gezegd. Tot vers 25 lezen we niets over de oudste zoon. Hij is niet eens bij het feest geroepen, maar keert pas na gedane arbeid terug van het land en wordt ineens geconfronteerd met een feestende familie. Dat is vreemd. Toch is er van een toevoeging door Lucas van de verzen 25-32 aan een al bestaand verhaal zeer waarschijnlijk geen sprake. Daarvoor vinden we in het taalgebruik te weinig aanwijzingen. De hele perikoop 11-32 heeft verspreid in de tekst sporen van redac-

tionele ingrepen in een geheel uit de traditie overgeleverd verhaal.

Wat Jezus (of Lucas) ons duidelijk wil maken, komt vooral tevoorschijn in het tweede gedeelte van de parabel. Als we lezen vanaf vers 25, zien we dat de oudste zoon helemaal niet blij is om zijn teruggekeerde broer. Hij voelt zich zelfs onrechtvaardig behandeld: 'U hebt mij zelfs nooit een geitenbokje gegeven om met mijn vrienden feest te vieren' (vers 29). Zijn gemor leidt ons terug naar de eerste verzen van het hele hoofdstuk, waar het begon met de mopperende farizeeën en schriftgeleerden. Hun verwijt over Jezus' houding ten opzichte van zondaars staat aan het begin van hoofdstuk 15, en de boze reactie van de oudste zoon over de misstappen van zijn broer en de houding van zijn vader markeert het einde van de tekst. Over dat gemopper moeten we het nog wel even hebben.

Vreugde om de terugkeer

Lucas heeft in de tekst van hoofdstuk 15 drie parabels gecombineerd en zo de spanning mooi opgebouwd. In de twee korte parabels zijn de herder en de vrouw blij met hun teruggevonden eigendommen en delen zij hun vreugde met familie en vrienden. Zo zou iedereen toch reageren als hij iets teruggevonden had? Dan is het toch begrijpelijk dat de vader ook blij is met zijn teruggekeerde zoon. 'Deze zoon van mij was dood en is weer tot leven gekomen. Hij was verloren en is teruggevonden', roept de vader verheugd uit (vers 24). Ook hij deelt zijn vreugde met de mensen om hem heen en viert feest. Hoe is het dan mogelijk dat de oudste zoon niet spontaan blij kan zijn met zijn teruggekeerde broer?

Keren we nu terug naar de verzen 1-3, waar de farizeeën en schriftgeleerden morden over de omgang van Jezus met zondaars. Hoe is het mogelijk dat zij niet blij zijn om het optreden van Jezus? Hij laat gewoon zien dat God iedereen uitnodigt, zondaar of niet, om zich naar hem te keren. Daarom eet en drinkt Jezus met hen, opdat ze zich bekeren. Iedere teruggekeerde zondaar is een feestje waard.

Nu begrijpen we ook waarom Lucas de parabel niet heeft afgemaakt. Het einde is nog open, zowel voor de oudste zoon als voor het publiek. Net zoals de oudste zoon nog moet beslissen wat hij zal doen, kunnen de toehoorders van Jezus nog beslissen. Willen ze de uitnodigende houding tegenover zondaars met Jezus delen of blijven ze mopperen? Hoe de werkelijke tegenstanders van Jezus gereageerd heb-

ben, weten we maar al te goed. Maar er blijft in deze perikoop toch een open einde. Want Lucas schrijft niet zomaar over het verleden, maar ook en vooral voor de toekomst. Zijn lezers vinden hier iets om over na te denken. Zij kunnen zich zowel met de jongste als met de oudste zoon identificeren en het verhaal voortzetten. Lucas, de evangelist die voortdurend aandacht besteedt aan berouw en vergeving, waarschuwt de leden van zijn gemeente voor buitensluiting van bepaalde groepen. God vergeeft zondaars die zich bekeren en neemt hen weer vreugdevol op. Waarom handelen christenen van Lucas' gemeente daar dan niet naar? De lezers van Lucas, en dat zijn wij ook, ontkomen niet aan het kiezen van een standpunt.

Een bijzondere familie

Het thema van een vader met twee verschillende zonen vinden we in het Nieuwe Testament ook in Matteüs 21,28-32, maar er is verder nauwelijks een overeenkomst met de parabel van Lucas te ontdekken. Beide evangelisten hebben gebruik gemaakt van eenzelfde verhaalmotief, dat zowel in de hellenistische als in de joodse verhaaltraditie voorkwam. We kennen uit de Hebreeuwse Bijbel nog meer verhalen over twee broers. Is het een motief dat in het evangelie gewoon herhaald wordt of zijn de oudtestamentische verhalen toch anders van karakter?

In de verhalen van de Hebreeuwse Bijbel gaat het telkens om bevoorrechting van de jongste zoon boven de oudste. Isaak zet het geslacht van Abraham voort, niet Ismaël (Genesis 21). Jakob ontvangt de vaderlijke zegen, niet Esau (Genesis 27). De jongste zoon van Jozef, Efraïm, wordt bevoorrecht boven Manasse (Genesis 48). De geschiedenis wordt steeds voortgezet langs de lijn van de jongere broer. In deze verhalen verspeelt de oudste zoon de zegen van de vader en vertrekt hij uiteindelijk om zich elders te vestigen. In de parabel van Lucas lijkt er misschien wel sprake van bevoorrechting van de jongste zoon. Het gemeste kalf wordt immers voor hem geslacht. De oudste zoon is degene die de vader het verwijt van ongelijke behandeling naar het hoofd slingert; voor hem was er niet eens een bokje. Hijzelf vindt dat hem dingen onthouden zijn. De vader daarentegen wil absoluut geen verschil maken tussen zijn beide zonen. Door de terugkeer van de jongste is er niets echt veranderd in de positie van de oudste zoon. Er is geen sprake van verlies van zijn eerstgeboorterecht, en de oudste zoon blijft mede-eigenaar van zijn vaders bezit. De vader vraagt hem uitdrukkelijk mee naar binnen te gaan en te feesten om de

terugkeer van zijn broer. De vader toont geduldig zijn blijvende liefde voor zijn oudste zoon. Het handelen van de vader is er juist op gericht zijn beide zonen te behouden. Niemand wordt hier bevoorrecht of buitengesloten.

Ook het motief van wegtrekken van huis en familie vinden we in de parabel, maar ook hier zien we een verschil met de Genesis-verhalen. De oudste wordt niet, zoals Ismaël en Esau, weggezonden naar een ander land. In de parabel is de jongste juist degene die de familie verlaat en naar den vreemde gaat. Hij trekt zelfs vrijwillig weg. Uiteindelijk keert hij berooid terug bij zijn vader, die hem liefdevol weer opneemt. Diens liefde maakt het mogelijk dat beide zonen in zijn huis kunnen wonen. Dat is toch nieuw tegenover de oudtestamentische verhalen, waar steeds één zoon wordt weggezonden. Niemand wordt door deze vader weggestuurd. Er is plaats voor beide broers; ze blijven beiden zijn zonen.

Ernst Alt, *De teruggevonden vader*, 1969

Nog een opvallend verschil met de oudtestamentische families is de afwezigheid van de moeder in de parabel. In de oudtestamentische verhalen speelden de moeders juist een sturende rol. Sara laat Ismaël en zijn moeder Hagar wegzenden, Rebekka helpt Jakob bij zijn bedrog, en de bevoorrecht van Jozef en Benjamin is ontstaan vanwege hun moeder Rachel. De familie van de parabel is inderdaad anders dan de families die we in de oudtestamentische verhalen tegenkomen. Deze vader heeft evenveel liefde voor beide zonen, voor de ene die getrouw en gehoorzaam is en voor de andere die wild en roekeloos heeft geleefd. Ze zijn hem even lief.

Het motief van bevoorrecht van de jongste en wegzending van de oudste zoon is in de parabel van Lucas niet aanwezig. Er is geen vader die bevoorrecht en verwerpt, maar juist een vader die uitnodigt en liefheeft. De verwijzing naar de liefde van God is niet te missen. En Jezus is degene die Gods liefde

toont. Hij veroordeelt niemand, de zondaars niet en ook de farizeeën en schriftgeleerden niet. Het optreden van Jezus is een belofte aan de tollenaars en zondaars die naar het verhaal luisteren, en tegelijkertijd een duidelijke boodschap aan de farizeeën en schriftgeleerden die misprijzend over het optreden van Jezus spreken. De evangelist Lucas geeft zo zijn lezers inzicht in wie Jezus is: Jezus is één met God en doet niet anders dan de liefde van God concreet maken. Hij is gekomen om te zoeken en te redden wat verloren is (Lucas 19,10). Dan kun je toch niet anders dan feestvieren en blij zijn?

Literatuur

- J. Lambrecht, 'A note on Luke 15,11-32', in A. Denaux en R. Bieringer (redactie), *Luke and his readers. Festschrift A. Denaux*, Leuven 2005, 299-306;
- U. Musarra-Schröder, H. van Stralen en P. Chatelion Counet, *Een woonplaats voor 'de verloren zoon'*, Nijmegen 1990. ■